

УДК 347.426.6(477)

Т. С. Ківалова

**СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІНСТИТУТУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ
У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ**

Інститут зобов'язань з відшкодування шкоди привертав увагу дослідників різних часів. Активні дослідження у галузі, яка нас цікавить, почалися у другій половині XIX ст., тобто ще з доби Російської імперії, у контексті правової думки якої досить тривалий час розвивалася й українська цивілістика. Ознайомлення з працями правознавців Російської імперії з питань відшкодування шкоди дає, як здається, підстави для висновку, що цивілісти того часу приділяли незначну увагу дослідженню поняття відповідальності за завдання шкоди, встановленню правової природи відшкодування шкоди, завданої без вини, визначенню підстав відшкодування шкоди та іншим питанням, які з часом набули популярності у якості предмета цивілістичних розвідок. Як на нашу думку, це пояснюється дещо іншим, ніж тепер, методологічним підходом, завдяки якому популярності у той час набули догматичний та порівняльно-правовий (у тому числі, в історичному ракурсі) аналіз інститутів цивільного права взагалі та інституту відшкодування шкоди зокрема.

Згаданий підхід деякий час зберігався і в нових умовах XX ст., які сформувалися після Жовтневої революції 1917 р., однак уже в тридцятих роках того ж століття ситуація у цій галузі почала змінюватися. Якщо перші публікації стосовно норм інституту відшкодування шкоди та їхнього застосування спочатку мали, головним чином, характер коментування чинного цивільного законодавства (про що згадувалося вище), то з часом відбувається зміщення акцентів у дослідженнях на розгляд питань, які мають більш виражене теоретичне забарвлення, зокрема, має місце звернення до важливої у науковому, практичному та соціальному плані проблеми відшкодування моральної шкоди тощо. Поряд із тим значна увага приділяється дослідженню умов майнової (цивільно-правової) відповідальності за завдання шкоди — протиправності або ж «недозволеності» дій особи, яка завдала шкоду, її вини та вини потерпілого тощо.

Серед тих науковців, хто досліджував наслідки завдання шкоди та умови її відшкодування під нетрадиційним кутом зору, був, зокрема, Б. Б. Черепакін, який ще у середині тридцятих років (стаття була написана ним приблизно в 1937–1938 рр., але подана до публікації лише у 90-х роках минулого століття) звернувся до такої важливої проблеми, як засади відшкодування шкоди, завданої правомірними діями. Розглядаючи відшкодування шкоди, завданої промисловими підприємствами за відсутності їх вини (тобто правомірними діями) як відповідальність, він обґрунтовував ту позицію, що покладення збитків на господарство — відповідача аж до меж непереборної сили (а іноді і поза її межами) буде стимулювати останнього до пошуку шляхів «преодолення непереможності» [1].

Теоретичні проблеми визначення сутності та поняття зобов'язань відшкодування шкоди, встановлення їх правової природи, особливостей умов виникнення досліджував М. М. Агарков. Вченим був сформульований висновок, що зобов'язання, які виникають внаслідок завдання шкоди, є одним із загальних способів охорони цивільних прав, котрий має застосовуватися із врахуванням вини особи, яка завдала шкоду. Критикуючи посилання на «підвищену небезпеку», та на протиправність «заподіяння» як підстави відповідальності без вини, він, разом із тим, обстоював досить парадоксальний висновок, суть якого полягала в тому, що принцип вини визнавався підґрунтям відповідальності, але із тим застереженням, що з практичних міркувань припустимим вважається в деяких випадках обмежуватися лише частковим його здійсненням [2].

Особливості зобов'язань, які виникають внаслідок завдання шкоди, в умовах Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. розглядали К. А. Флейшиць [3, 130–133], П. Ю. Орловський [4] та ін.

Що стосується цивілістики УРСР, то її представники у тридцятих сороко-вих роках минулого століття у галузі, яка нас цікавить, значну увагу приділяли науково-прикладним дослідженням, зокрема з'ясуванню підстав та особливостей відшкодування шкоди у різних галузях народного господарства тощо [5, 204].

Повоєнні десятиріччя характеризуються досить активними дослідженнями як зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди, (у тому числі, відповідальності за завдання шкоди) в цілому [6; 7], так і окремих правових категорій, пов'язаних з цим інститутом (зокрема, його системи, функцій, умов виникнення, значення вини особи, яка завдала шкоду, та потерпілого, визначення сутності, так званої, «підвищеної відповідальності» тощо).

У середині п'ятдесятих років минулого століття з'являється перша вітчизняна монографія, присвячена комплексному дослідженню проблеми вини як категорії цивільного права [8], в якій Г. К. Матвеев, поміж інших питань, також торкався і питань визначення правової природи зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди і особливо акцентував увагу на значенні врахування вини для виникнення зазначених зобов'язань. При цьому детальному аналізу були піддані форми і види вини у цивільному праві та їх вплив на виникнення обов'язку відшкодування шкоди.

На початку п'ятдесятих років минулого століття з'являються дві ґрунтовні монографії Б. С. Антимонова, присвячені розгляду проблем встановлення значення вини потерпілого, протиправності його дій у зобов'язаннях із завдання шкоди тощо і проблемам відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (визначенню поняття такого джерела, встановленню особливостей умов відшкодування завданої джерелом підвищеної небезпеки шкоди тощо) [9].

Досліджувалися у науковій літературі також проблеми визначення системи зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди. Зокрема, одним із активних дослідників у зазначеній галузі був К. К. Яічков, який присвятив цим питанням значну кількість наукових праць [10].

Разом із ґрунтовними науковими дослідженнями основних правових категорій, пов'язаних із зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди, зберігається і є досить поширеним у повоєнні роки, як науковий напрямок, аналіз окремих підстав виникнення зобов'язань відшкодування шкоди та особливостей відшкодування останньої. Зокрема, досліджувалися питання відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю громадян [11], у тому числі, питання відповідальності державних підприємств за завдання каліцтва або смерті їх працівникам [12].

Значна активізація досліджень, присвячених зобов'язанням відшкодування шкоди (або ж «зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди», як вони іменувалися за раніше чинним законодавством) була пов'язана із прийняттям у 1961 р. Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік та прийняттям у 1963 р. цивільних кодексів у більшості союзних республік колишнього СРСР, у тому числі в Українській РСР. Зокрема дослідженням цього інституту в цілому та окремих його аспектів у цей час займалися А. М. Белякова, Д. В. Боброва, В. П. Грибанов, О. С. Йоффе, Ю. Х. Калмиков, О. О. Красавчиков, М. С. Малейн, В. П. Маслов, Г. К. Матвеев, В. А. Ойгензихт, В. Т. Смирнов, А. А. Собчак, П. Р. Стависький, В. А. Тархов, Я. М. Шевченко, М. Я. Шимінова, К. К. Яічков та інші вітчизняні й зарубіжні правознавці. Так, важливе у теоретичному та практичному сенсі дослідження цивільно-правових наслідків завдання шкоди здоров'ю громадян під кутом зору забезпечення захисту їх прав було проведене К. К. Яічковим. М. С. Малейн у своїх працях розглядав широке коло питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, завданої особистості. Ним були проаналізовані питання визначення шкоди, яка виникає при ушкодженні здоров'я і заповіданні смерті, при різних видах втрати працездатності, встановлення розміру відшкодування шкоди тощо [13]. Значне місце поміж його праць займають публікації, присвячені проблемі вини як умови майнової відповідальності, розмежуванню відповідальності та обов'язку відшкодування шкоди, який не є за своєю сутністю цивільно-правовою відповідальністю, встановленню сутності такого обов'язку [14, 33]. Питання відшкодування шкоди, заповіданої особистості, досліджували також С. Є. Донцов та М. Я. Марініна. Підстави відповідальності за таку шкоду вони характеризують як сукупність юридичних фактів, що утворюють склад правопорушення: наявність майнової шкоди, протиправність, вина, причинний зв'язок. При цьому протиправність у цивільному праві взагалі та при завданні шкоди особистості, зокрема, на їх думку, відрізняється від її розуміння в інших галузях права тим, що має місце порушення не лише законів, але й суб'єктивних майнових інтересів потерпілої особи. Саме необхідністю захисту порушеного майнового становища потерпілого та інших громадян пояснюється, з точки зору науковців, встановлення майнової відповідальності за шкоду, заповідану в стані крайньої необхідності. Правомірною тут є лише поведінка особи, що діє в інтересах громадянина, якому загрожує небезпека [15, 20].

У цей період з'являються також наукові дослідження питань відшкодування шкоди, завданої майну громадян, організацій — учасників цивільних відно-

син. Ґрунтовне дослідження правової природи відшкодування шкоди, завданої без вини, здійснив О. О. Красавчиков. Аналізуючи наслідки завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки за відсутності вини його володільця, він провів детальний аналіз підстав виникнення у такої особи обов'язку компенсувати завдану шкоду і дійшов висновку, що у таких випадках мова має йти не про відповідальність, а про відшкодування шкоди, завданої правомірними невинними діями. Таке відшкодування за своєю сутністю не є мірою відповідальності і ґрунтується на засадах не вини, а ризику особи, яка завдала шкоду за відсутності вини [16]. Разом із тим, майже у той самий час, А. М. Белякова, досліджуючи питання відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки, у свою чергу акцентувала увагу на обґрунтуванні підвищеної відповідальності власника джерела підвищеної небезпеки. Дослідження історії становлення цього інституту доповнюється нею аналізом теорій, що дають можливість пояснити сутність більш суворої відповідальності власника джерела підвищеної небезпеки. Це теорії професійного ризику, теорії вигоди, теорії стимулювання [17, 14–17]. Особливо детально теорія ризику, як підстави відповідальності за завдання шкоди, досліджувалася В. А. Ойгензихтом, який дійшов висновку про існування двох видів обов'язків відшкодування шкоди. Відрізняючись одне від одного наявністю протиправності у діях відповідальної особи, вони є різними за своєю природою, виступаючи як «відповідальність» та «невідповідальність». Виступаючи проти того, щоб називати «відповідальністю» компенсацію шкоди, завданої правомірними діями, він, разом із тим, ситуації, пов'язані із відшкодуванням шкоди, завданої протиправно, але за відсутності вини, вважав особливими випадками застосування мір цивільно-правової відповідальності, що покладається на певну особу на засадах ризику [18, 77].

Варто зазначити, що деякі зі згаданих теорій, а особливо концепція ризику, активно використовувалися і надалі як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками, які аналізували особливості відшкодування шкоди (відповідальності), володільця джерела підвищеної небезпеки.

На особливу увагу серед досліджень зобов'язань, які виникають внаслідок завдання шкоди, виконаних в Україні (Українській РСР) у шістдесятих — вісімдесятих роках минулого століття, заслуговують праці Я.М. Шевченко, яка на ґрунтовному теоретичному рівні досліджувала особливості цивільно-правової відповідальності неповнолітніх за правопорушення, у тому числі за завдану ними шкоду, та Д. В. Бобрової, яка в межах монографічних праць проаналізувала низку актуальних проблем недоговірної відповідальності за завдання шкоди відповідно, передусім, до вітчизняного цивільного законодавства.

З'являється у цей час у радянському правознавстві й низка інших цивілістичних досліджень, присвячених аналізу проблем відшкодування шкоди, які, у свою чергу, пізніше стали предметом спеціальних наукових розвідок [19, 102–134].

Новий етап досліджень зобов'язань, які виникають у зв'язку із завданням шкоди, у вітчизняній цивілістиці почався після набуття Україною незалежності, що зумовило поряд з іншими змінами також необхідність перегляду та

вдосконалення й існуючої правової системи, законодавства, у тому числі цивільного.

Значна кількість наукових праць, присвячених зобов'язанням, які виникають внаслідок завдання шкоди, з'явилася вже у перше десятиліття незалежності ще до оновлення вітчизняного цивільного законодавства. Хоча дослідження були виконані на матеріалах законодавства УРСР, однак уже містили ознаки нових підходів, зумовлених підготовкою проекту Цивільного кодексу України, що дозволило їх авторам по-новому оцінити низку категорій цивільного права у цій галузі [20; 21].

Проте справжню активізацію досліджень інституту відшкодування шкоди та відповідних правовідносин цілком виправдано можна пов'язувати зі створенням ЦК України, прийняття якого зумовило доцільність наукового аналізу і осмислення низки важливих новел у галузі, яка є предметом нашого дослідження. За роки, що пройшли після набрання ним чинності, з'явилася низка праць, у яких на рівні дисертаційних досліджень розглядалися різноманітні види зобов'язань відшкодування шкоди, завданої цивільними правопорушеннями у різних сферах суспільного життя [22–24].

Не зупиняючись тут на характеристиці згаданих наукових праць детальніше, разом із тим, вважаємо за доцільне спеціально звернути увагу на той напрямок, який був пов'язаний із тлумаченням поняття «відшкодування шкоди», а з часом, на нашу думку, і певною мірою вплинув на наступне поширювальне тлумачення у оновленій вітчизняній концепції цивільного законодавства цього поняття.

Передусім, мається на увазі дослідження проблем відшкодування шкоди, завданої правомірними і навіть, більше того, — суспільно-корисними діями. Власне, дослідження відповідної проблематики почалися ще задовго до того, як Україна набула незалежність. Вважається, що першим на доцільність запровадження зобов'язань, які виникають при завданні шкоди у зв'язку із вчиненням рятувальних дій, звернув увагу С. Н. Ландкоф. Він обґрунтував необхідність запровадження інституту зобов'язань, що виникають внаслідок рятування громадської та особистої власності, а також життя громадян, переконливо доводячи при цьому, що не лише завдана неправомірними діями шкода, але й шкода, зазнана особою внаслідок вчинення нею правомірних дій в інтересах суспільства або в інтересах інших осіб, заслуговує на відшкодування [25].

Поміж більш пізніх досліджень вітчизняних цивілістів у цій галузі слід згадати праці Г. К. Матвеева, П. Р. Стависького, Є. О. Харитонова, В. М. Зубара та ін. Дехто зі згаданих вище правознавців обмежувався дослідженням якогось окремого інституту [26], інші — приділяли також увагу системному аналізу відносин, які виникають при завданні шкоди правомірними діями, аналізували їх видову приналежність, правову природу, особливості підстав виникнення тощо [25; 27].

Слід зазначити, що деякі з правознавців, що досліджували відповідну проблематику, на підставі системного аналізу окремих інститутів, пов'язаних

з відшкодуванням шкоди, завданої правомірними діями (рятування майна юридичної або фізичної особи, майна життя, здоров'я фізичної особи; ведення чужих справ без доручення тощо), пропонували запровадження у цивільне законодавство узагальненої категорії зобов'язань, які виникають внаслідок вчинення дій, спрямованих на відвернення шкоди [5, 208; 28, 13]. Певною мірою у цьому проглядав прототип сучасного підходу до визначення сутності зобов'язань відшкодування шкоди у широкому сенсі. Втім, тоді ці пропозиції не були сприйняті законодавцем і залишилися лише суто науковими розробками.

У контексті викладу цього матеріалу слід зазначити, що зростання уваги до досліджень питань відшкодування шкоди, завданої особистим немайновим правам фізичної особи, відображає загальну тенденцію розвитку вітчизняної цивілістики. Якщо раніше предметом дослідження, головним чином, були лише окремі питання визначення поняття немайнових прав особи, спроби встановлення їх місця у предметі радянського цивільного права, пошук напрямків вдосконалення правового регулювання зазначених прав та їх охорони, то з часом зазначені цивільні права стали самостійним предметом комплексних наукових досліджень, у тому числі, з точки зору забезпечення відшкодування шкоди, завданої цим правам.

У зв'язку з цим знову набуває особливої актуальності дослідження питань відшкодування моральної шкоди. Наукові розвідки з цієї проблематики протягом останнього десятиріччя активно проводилися як в Україні, так і в колишніх союзних республіках колишнього Радянського Союзу. Причому характерною ознакою досліджень є вже не сама лише постановка питання про доцільність відшкодування моральної (немайнової) шкоди та обґрунтування такого відшкодування (як це мало місце, наприклад, у згаданих вище дискусіях цивілістів Російської імперії та радянських правознавців), а детальний аналіз різноманітних аспектів цієї правової категорії, встановлення критеріїв визначення розміру такої шкоди тощо. Зазначена зміна характеру та спрямованості цивілістичних наукових досліджень, як на нашу думку, виглядає цілком логічною у загальному контексті трансформації вітчизняної доктрини цивільно-правового регулювання, зміни характеру та сутності низки цивільно-правових інститутів, у тому числі зобов'язань відшкодування шкоди.

З точки зору визначення поля та обсягу правового регулювання нормами глави 82 ЦК України являють інтерес цивілістичні дослідження у сфері відшкодування шкоди, що виникає внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Окремі дослідження пов'язаної з цим проблематики мали місце ще у цивілістиці Російської імперії XIX ст. У вітчизняній цивілістиці правовідносини, що виникають у зв'язку зі створенням загрози завдання шкоди цивільним правам та інтересам, які охороняються законом, аналізувалися, головним чином, у працях Д. В. Бобрової у зв'язку з підготовкою проекту ЦК України [29].

Після прийняття ЦК України як практичні, так і теоретичні аспекти зобов'язань, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, стали предметом коментарів до

Цивільного кодексу. Тут варто відзначити позицію Є. О. Харитонова, який висунув тезу про необхідність врахування особливостей причинного зв'язку між створенням загрози і виникненням шкоди. На його думку, в цьому випадку має місце «подвійний» причинний зв'язок: по-перше, це зв'язок між протиправною дією або бездіяльністю особи і виникненням загрози блага, яке охороняється законом; по-друге, це зв'язок між створеною загрозою і шкодою, що виникла у потерпілого [30, 752]. Пізніше ця позиція ним була розвинута і обґрунтована більш детально [31, 863–866; 32, 557–558; 33, 914–916], однак і надалі розгляд питань зобов'язань, що виникають внаслідок створення загрози завдання шкоди, зберігав характер роз'яснення та коментування чинного законодавства, не маючи призначення спеціального монографічного дослідження відповідних відносин.

Разом із тим спеціальні публікації, присвячені аналізу зобов'язань, що виникають внаслідок створення загрози завдання шкоди, тривалий час майже не з'являються. [Винятком є стаття В. М. Ігнатенка: 34]. Лише в останні роки було виконане дисертаційне дослідження М. Р. Габріадзе, який здійснив аналіз поняття, правової сутності, особливостей змісту, а також підстав та умов виникнення й значення зобов'язань, які виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю та майну фізичної особи, а також майну юридичної особи, за цивільним законодавством України [35].

Оцінюючи в цілому науковий доробок вітчизняних цивілістів у галузі дослідження проблем відшкодування шкоди, можна зробити висновок, що, незважаючи на наявність значної кількості монографічних досліджень, у тому числі дисертацій, до сьогодні поняття, обсяг і сутність поняття, принципи, правова природа зобов'язань відшкодування шкоди (і як правового інституту, і як правовідносин) залишаються недостатньо дослідженими. До того ж варто зауважити, що практично всі згадані дослідження, не враховують змін, які сталися у вітчизняній законодавчій концепції стосовно регулювання відносин відшкодування шкоди, ґрунтуючись на традиційному ототожнюванні понять «зобов'язання, які виникають внаслідок завдання шкоди», «деліктні зобов'язання» та «зобов'язання відшкодування шкоди».

Можна припустити, що такий стан речей зумовлений незначним строком, що пройшов після набрання чинності ЦК України, у якому вперше була законодавчо зафіксована згадана зміна концепції відшкодування недовірної шкоди. Але у кожному разі, оцінюючи ступінь вивчення проблеми, що є предметом нашого дослідження, варто зазначити, що в українській загальнотеоретичній та галузевій правовій літературі правова природа та концептуальні засади регулювання відносин відшкодування шкоди потребують спеціального, комплексного і ґрунтовного дослідження.

Література

1. Черепанья Б. Б. Об ответственности за вред, причиненный правомерной деятельностью // Правоведение. — 1994. — № 5–6. — С. 45–52.
2. Агарков М. М. Проблема обязательств из причинения вреда : содоклад на Первой научной

- сессии ВИЮН. Заключительное слово // Избранные труды по гражданскому праву : в 2 т. / М. М. Агарков. — М., 2002. — Т. 2. — С. 218–246.
3. Советское право в период Великой Отечественной войны. Ч. 1. Гражданское право. Трудовое право / [Н. Г. Александров, Г. Н. Амфитеатров, Е. И. Астраха и др.] ; под ред. И. Т. Голякова. — М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. — 431 с.
 4. Орловский П. Е. Некоторые вопросы судебной практики по делам о возмещении вреда в условиях Отечественной войны // Социалистическая законность. — 1944. — № 3–4.
 5. Ландкоф С. Н. Основы гражданского права / С. Н. Ландкоф. — [2-ге вид.]. — К. : Рад. шк., 1948. — 424 с.
 6. Флейшиц Е. А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения / Е. А. Флейшиц. — М. : Госюриздат, 1951. — 236 с.
 7. Иоффе О. С. Обязательства по возмещению вреда / О. С. Иоффе. — Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1951. — 107 с.
 8. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве / Г. К. Матвеев. — К. : Вища шк., 1955. — 308 с.
 9. Антимонов Б. С. Значение вины потерпевшего при гражданском правонарушении / Б. С. Антимонов. — М. : Госюриздат, 1950. — 276 с. ; Антимонов Б. С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности / Б. С. Антимонов. — М. : Госюриздат, 1952. — 296 с.
 10. Яичков К. К. Система обязательств из причинения вреда в советском гражданском праве // Вопросы гражданского права. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1957. — С. 168–175.
 11. Маленин Н. С. Право на возмещение вреда, причиненного смертью кормильца : статья 409 Гражданского кодекса / Н. С. Маленин ; под ред. В. А. Рясенцева. — М., 1958. — 96 с.
 12. Смирнов В. Т. Гражданская ответственность государственных предприятий за причинение увечья или смерти работникам / В. Т. Смирнов. — М. : Госюриздат, 1957. — 231 с.
 13. Маленин Н. С. Возмещение вреда при повреждении здоровья несовершеннолетних / Н. С. Маленин. — М. : Госюриздат, 1962. — 66 с. ; Маленин Н. С. Возмещение вреда, причиненного личности / Н. С. Маленин. — М. : Юрид. лит., 1965. — 229 с.
 14. Маленин Н. С. Вина — необходимое условие имущественной ответственности // Советское государство и право. — 1971. — № 2. — С. 28–35.
 15. Донцов С. Е. Имущественная ответственность за вред, причиненный личности / С. Е. Донцов, М. Я. Маринина. — М. : Юрид. лит., 1986. — 160 с.
 16. Красавчиков О. А. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности / О. А. Красавчиков. — М. : Юрид. лит., 1966. — 199 с.
 17. Белякова А. М. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности (Ответственность владельца источника повышенной опасности) / А. М. Белякова. — М. : Изд-во МГУ, 1967. — 56 с.
 18. Ойгензихт В. А. Проблема риска в гражданском праве. Общая часть / В. А. Ойгензихт. — Душанбе : Ирфон, 1972. — 224 с.
 19. Полежаева О. Г. Становление и развитие института возмещения вреда в России : историко-правовое исследование : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. Г. Полежаева. — Владимир, 2005. — 151 с.
 20. Русу С. Д. Захист прав військовослужбовців у зобов'язаннях, що виникають внаслідок заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 20.02.03 / С. Д. Русу. — Хмельницький, 1998. — 18 с. ; Русу С. Д. Делікти в цивільному праві України : навч. посіб. / С. Д. Русу. — Хмельницький : Вид-во НАПВУ, 2001. — 164 с.
 21. Калетнік І. Г. Зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди службовими особами митних органів, в цивільному законодавстві України : авторсф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І. Г. Калетнік. — О., 2004. — 22 с.
 22. Антонов С. В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. В. Антонов. — К., 2006. — 206 с.
 23. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. І. Антонюк. — Х., 2004. — 205 с.
 24. Логвінова М. В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. В. Логвінова. — К., 2006. — 20 с.
 25. Ландкоф С. Н. Новая категория обязательств в советском гражданском праве // Наукові

- записки Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. — 1948. — Т. VII, вип. VII. Юридичний збірник, № 3. — С. 99–113.
26. Зубар В. М. Зобов'язання, що виникають з ведення чужих справ без доручення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. М. Зубар. — К., 2001. — 18 с.
 27. Харитонов Е. О. Категории субъективного и объективного риска в советском гражданском праве // Проблемы правоведения. — 1979. — Вып. 40. — С. 63–70.
 28. Харитонов Е. О. Обязательства, возникающие из ведения дел без поручения, в советском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е. О. Харитонов. — Х., 1980. — 26 с.
 29. Боброва Д. Недоговірні зобов'язання у проєкті Цивільного кодексу України // Українське право. — 1997. — № 1. — С. 93–100; Боброва Д. Недоговірні зобов'язання у проєкті Цивільного кодексу України 1996 р. // Українське право. — 1997. — № 3. — С. 180–182.
 30. Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. — Х. : Одиссей, 2003. — 856 с.
 31. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У 2 т. Т. 2 / [О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць]; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 1088 с.
 32. Цивільне право України (в запитаннях та відповідях) : навч. посіб. / [Є. О. Харитонов, А. І. Дрішлюк, О. М. Калітенко та ін.]; за ред. Є. О. Харитонова, А. І. Дрішлюка, О. М. Калітенко. — [3-тє вид., переробл. та допов.]. — Х. : Одиссей, 2005. — 376 с.
 33. Коментарий к Гражданскому кодексу Украины. Т. 2. / [А. Довгерт, Н. Кузнецова, А. Подопригора и др.]; под ред. А. Довгерта, Н. Кузнецовой, А. Подопригоры [и др.]. — Х. : Одиссей, 2005. — 1040 с.
 34. Ігнатенко В. М. Зобов'язання зі створення небезпеки (загрози) за новим Цивільним кодексом України // Проблеми законності. — 2002. — Вип. 53. — С. 67–74.
 35. Габріадзе М. Р. Зобов'язання, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи у цивільному законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. Р. Габріадзе. — К., 2007. — 21 с.

Анотація

Кивалова Т. С. Стан та перспективи розвитку досліджень інституту зобов'язань відшкодування шкоди у вітчизняному цивільному праві. — Стаття.

У статті автором зроблений огляд вітчизняної літератури з проблематики інституту зобов'язань відшкодування шкоди з часів Російської імперії, радянського періоду та періоду незалежної України, досліджень останніх десятиліть, серед яких особливу увагу приділено працям вчених, виданих після прийняття Цивільного кодексу України. На підставі дослідження зазначених джерел автор приходить до висновку, що питання наукового аналізу правового регулювання зобов'язань відшкодування шкоди наразі є актуальними як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Це пояснюється тим, що, хоча наукова розробка окремих проблем зобов'язань, які виникають внаслідок завдання шкоди, в юридичній літературі проводилася досить активно, загальна концепція зазначених зобов'язань, так само як і значна кількість окремих аспектів правового регулювання у цій галузі, усе ще залишається недослідженою, що особливо помітно у контексті оновлення вітчизняного цивільного законодавства.

Ключові слова: інститут зобов'язань з відшкодування шкоди, відповідальність за завдання шкоди, відшкодування шкоди, завданої правомірними діями, наукові дослідження.

Аннотация

Кивалова Т. С. Состояние и перспективы развития исследований института обязательств возмещения вреда в отечественном гражданском праве. — Статья.

В статье автором сделан обзор отечественной литературы по проблематике института обязательств по возмещению вреда со времен Российской империи, советского периода и периода независимой Украины, исследований последних десятилетий, среди которых особое внимание уделено трудам ученых, изданных после принятия Гражданского кодекса Украины. На основании исследования указанных источников, автор приходит к выводу, что вопросы научного анализа правового регулирования возмещения вреда сейчас актуальны как с теоретической, так и с практической точек зрения. Это объясняется тем, что, хотя научная разработка отдельных проблем

обязательств, возникающих вследствие причинения вреда, в юридической литературе проводилась достаточно активно, общая концепция указанных обязательств, равно как и значительное количество отдельных аспектов правового регулирования в этой области, все еще остается неисследованной, что особенно заметно в контексте обновления отечественного гражданского законодательства.

Ключевые слова: институт обязательств по возмещению вреда, ответственность за ущерб, возмещение вреда, причиненного правомерными действиями, научные исследования.

Summary

Kivalova T. S. Status and Prospects of Research at the Institute of Indemnity Obligations in Domestic Civil Law. — Article.

In the article the author provides an overview of the national literature on the problems of the institute of indemnity obligations held by the Russian Empire, the Soviet period and the period of independent Ukraine, studies of remaining decades, among which special attention is paid to the works of scientists, issued after the adoption of the Civil Code of Ukraine. Based on the investigation of these sources, the author concludes that the issue of the scientific analysis of the legal regulation of redress are relevant from both theoretical and practical viewpoints. This is because, although the scientific development of the individual problems of the obligations arising from the injury in the legal literature was conducted fairly active, the general concept of these commitments, as well as a significant amount of certain aspects of legal regulation in this area still remains unexplored, especially noticeable in the context of updating the national civil law.

Keywords: Institute of indemnity obligations, liability for damages, compensation for harm caused by lawful actions, research.

УДК 347.453.4(477)

Я. В. Балан

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА

Так само як договір найму житла слугує підставою виникнення цивільних правовідносин користування житлом, змісті (умови) цивільно-правового договору найму житла разом із положеннями відповідних норм цивільного законодавства слугують своєрідною правовою основою визначення змісту (прав і обов'язків учасників) правовідносин, що виникають на підставі цього договору.

При цьому варто звернути увагу на ту обставину, що вказані права та обов'язки відповідно до того, яке значення надається їм законодавцем у тому чи іншому контексті, можуть бути поділені на кілька видів: 1) головні та звичайні; 2) імперативні та диспозитивні; 3) первісні та похідні тощо.

Зокрема, поділ прав та обов'язків на імперативні та диспозитивні ґрунтується на тому, що відповідна норма Цивільного кодексу України формулює те чи інше правило, залишаючи можливість його зміни на розсуд учасників договору.

Наприклад, так вирішується питання стосовно ремонту житла, переданого у найм.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 819 ЦК України поточний ремонт житла (до поточного ремонту відносяться роботи по підтриманню в належному стані скла-